

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.5 (045)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Миколенко В.А., к.ю.н., проректор

*Східноєвропейський університет економіки та менеджменту,
вул. Нечуя-Левицького, 16, м. Черкаси, Україна*

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій інтернаціоналізації конституційного права в контексті модернізації національної правоохоронної системи України. Проаналізовано функції й повноваження правоохоронних органів відповідно до європейських конституційно-правових стандартів. На підставі проведеного аналізу систематизовано форми, методи та практичні аспекти організації й діяльності національної правоохоронної системи в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції. Наголошується, що побудова європейської правоохоронної системи є важливим напрямом діяльності держави та актуальним аспектом модернізації суспільного життя в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції й імплементації до українського законодавства європейських правових стандартів.

Ключові слова: прокуратура, правоохоронна система, правоохоронна діяльність, європейські стандарти, конституційна модернізація.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА В КОНТЕКСТЕ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Миколенко В.А.

Восточноевропейский университет экономики и менеджмента, ул. Нечуя-Левицкого, 16, г. Черкассы, Украина

Статья посвящена исследованию современных тенденций интернационализации конституционного права в контексте модернизации национальной правоохранительной системы Украины. Проанализированы функции и полномочия правоохранительных органов в соответствии с европейскими конституционно-правовыми стандартами. На основании проведенного анализа систематизированы формы, методы и практические аспекты организации и деятельности национальной правоохранительной системы в современных условиях европейской межгосударственной интеграции. Отмечается, что построение европейской правоохранительной системы является важным направлением деятельности государства и актуальным аспектом модернизации общественной жизни в современных условиях европейской межгосударственной интеграции и имплементации в украинское законодательство европейских правовых стандартов.

Ключевые слова: прокуратура, правоохранительная система, правоохранительная деятельность, европейские стандарты, конституционная модернизация.

THE MODERN TRENDS IN THE INTERNATIONALIZATION OF CONSTITUTIONAL LAW IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION OF THE NATIONAL JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Mykolenko V.A.

East European University, Nechuy-Levitsky Str., 16, Cherkasy, Ukraine

The article is devoted to the investigation of current trends of internationalization of constitutional law in the context of modernization of the national judicial system of Ukraine. Analysed the functions and powers of law enforcement agencies in accordance with the European constitutional and legal standards. Based on the analysis, systematized forms, methods, and practical aspects of the organization and activities of the national law enforcement system in modern conditions of the European interstate integration. It is noted that the construction of the European judicial system is an important area of the state activity and a relevant aspect of the modernization of public life in modern conditions of the

European integration and implementation of interstate in the Ukrainian legislation with European legal standards.

It should be noted that the internationalization of peoples and progressive development of international cooperation are key factors of our time, causing the activation process of interaction and relationship of international and constitutional law. Therefore, the problem of the relationship between international and constitutional law and the consequent development of internationalization of constitutional law states is one of the central theories of the international law. The roots of this process are in ancient times, and long-term cooperation and relationship between the two systems of law developed under the strong influence of domestic law. Today, close interaction and relationship of international and constitutional law are seen as an important condition for the effectiveness of the international law. International law requires the state to achieve the final result – the full implementation of international legal obligations and good faith implementation of these commitments.

Thus, we should note the following important features of constitutional modernization of national law enforcement, which is a direct consequence of modern processes of internationalization of constitutional law within a unified European legal space: a) constitutional modernization law enforcement can apply only some of its elements but should comprehensively cover the whole set of institutions providing legal order in society; b) the purpose of the constitutional modernization of law enforcement is to enhance the inherent qualities of the system, i.e. its characteristics, inherent ipso facto, based on the law enforcement function of the state as such; c) the basic task of any improvements and reforms of law enforcement state in modern conditions of the European interstate integration is to improve the constitutional and legal protection of rights and freedoms of man and citizen as the highest social value inherent in European legal awareness and legal culture, embodied in appropriate institutional standards organization and law enforcement; d) constitutional modernization law enforcement system based on universal and regional institutional standards universally accepted among democratic states, the basic principle of operation of which is the rule of law; d) constitutional modernization law enforcement is a component of the constitutional development of society and, therefore, should consider and implement general trends and values, which constitute the foundation for a comprehensive constitutional reform that improve the organization and law enforcement, in particular, the prosecution cannot take place and be effective outside or contrary to common constitutional transformation within the national legal system.

Key words: prosecutors, law enforcement system, law enforcement, European standards, constitutional modernization.

Реформа правоохоронної системи є одним із найважливіших і визначальних напрямів сучасного конституційно-правового розвитку, оскільки спрямована на підвищення ефективності реалізації правоохоронної функції як іманентної характеристики демократичної, правової, соціальної держави за умови концептуального спрямування реалізації цієї функції на захист прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної й конституційної цінності в контексті всебічного втілення в регулювання суспільних відносин європейської правової традиції.

Своєчасність та актуальність комплексного дослідження конституційної модернізації прокуратури України зумовлюється декількома позиціями.

По-перше, від 2014 р. Українське суспільство розпочало принципово новий етап власного політико-правового та історичного розвитку, зважаючи на події Революції Гідності 2013-2014 рр., підписання й ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, як наслідок, ухвалення у 2014 р. нового Закону України «Про прокуратуру», який сформував нормативно-правові передумови для реальної побудови в Україні європейської моделі прокуратури, що ґрунтується на рамкових спільних інституціональних принципах і стандартах організації й діяльності.

По-друге, Україна як член Ради Європи з 1995 р. є суб'єктом виконання зобов'язань щодо перетворення прокуратури в інституцію, що відповідає європейським правовим стандартам, тобто не виконує функцій т.з. «загального нагляду» й попереднього слідства, а концентрується передусім на процесуальному керівництві та підтриманні державного обвинувачення в кримінально-правовій сфері.

По-третє, визначення й об'єктивації в конституційному законодавстві потребує місце прокуратури України в системі державних органів і відповідних гілок державної влади, адже

це місце досі залишається невизначеним і становить дискусійне питання у вітчизняній конституційно-правовій науці.

По-четверте, набуття чинності новим спеціальним законом про прокуратуру актуалізує необхідність проведення ретельних науково-практичних досліджень конституційно-правового статусу правоохоронних органів відповідно до ухвалених положень із погляду в тому числі порівняння його окремих елементів із відповідними інституціональними нормами законодавства європейських держав, виокремлення позитивного зарубіжного досвіду, який міг бути корисним у сучасних умовах розвитку українського конституціоналізму та інтенсифікації процесів реформи правоохоронної системи загалом.

Варто відзначити, що зазначена проблема досить ретельно розглядається у вітчизняній конституційно-правовій і міжнародно-правовій літературі. Зокрема, можна відзначити праці М.О. Баймуратова, Ю.О. Волошина, Л.Р. Грицаєнка, Ю.М. Грошевого, Л.М. Давиденка, В.В. Долежана, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, О.Р. Михайленка, Ю.М. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка та інших дослідників.

Водночас ще не вироблено концептуальні підходи до модернізації правоохоронної системи України на тлі інтенсифікації впровадження європейських правових стандартів, теоретичної моделі державної політики та її реалізації щодо вдосконалення правового статусу прокуратури як структурного елемента правоохоронної системи держави, концептуального механізму реалізації реформи організації й діяльності органів прокуратури в Україні. Зокрема, ретельного розроблення потребують питання впливу інтернаціоналізації конституційного права на комплексні процеси модернізації національної правоохоронної системи в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції.

Мета статті – розкрити сучасні тенденції інтернаціоналізації конституційного права в контексті модернізації національної правоохоронної системи України.

Інтернаціоналізація конституційного права виражається в інкорпорації в конституційні норми міжнародних принципів, норм і стандартів, визначенні в конституційних нормах співвідношення міжнародного й конституційного права. Отже, міжнародне право слугує інструментом інтернаціоналізації внутрішнього права, його повороту до потреб зовнішніх зносин, з одного боку, і приведення до певного рівня єдиних стандартів – з іншого. Конституції держав набувають рис основних законів членів міжнародного співтовариства, зацікавлених у підтримці належного мирного міжнародного правопорядку.

Одночасно з процесом інтернаціоналізації внутрішнього права відбувається розвиток процесу конституціоналізації зовнішньої політики: вона стає особливою сферою дії основного закону держави. Проблема конституціоналізації міжнародного права – це, зокрема, і проблема впливу європейських загальних правових тенденцій на розвиток національного конституціоналізму. Виражається це в закріпленні в конституції норм, присвячених зовнішнім відносинам, цілям і принципам зовнішньої політики держави, відношенню до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, пріоритетності норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права.

Процес інтернаціоналізації конституційного права сприяє відображенню у внутрішньодержавних нормах взаємоузгоджених інтересів держав. Унаслідок же конституціоналізації міжнародного права взаємоузгоджені інтереси трансформуються у власні інтереси держави.

Узгодження і взаємодія міжнародного та внутрішньодержавного права здійснюється в структурі національного правопорядку, конституційних і галузевих відносинах, а також у правозастосуванні, відповідно, функціонально реалізується не тільки законодавчою й виконавчою владою, а й правосуддям.

Інтернаціоналізація означає насамперед зближення політичних і правових систем держав, поглиблення їхньої взаємодії, взаємного впливу. Інтернаціоналізація держави в основному визначається глобалізацією економіки та інших сфер життя суспільства [1, с. 261]. Але разом із тим на неї впливають й інші фактори, в тому числі притаманні саме політиці. На першому місці, звичайно, стоять інтереси безпеки. Надійно забезпечити безпеку держав можна лише спільними зусиллями.

Глобалізація виявляється в інтернаціоналізації внутрішнього права держав. Єдність світового співтовариства, зміцнення взаємозалежності держав диктують необхідність того, щоб соціально-економічні й політико-правові системи держав були сумісні і здатні взаємодіяти одна з одною та з глобальною системою держав загалом як її складові частини. Проблема вирішується в процесі взаємодії міжнародного і внутрішнього права. В ім'я забезпечення єдності міжнародного співтовариства держави повинні підкорятися встановленому ними порядку, який є соціально, політично необхідним. Це стосується діяльності не тільки міжнародної, а й внутрішньодержавної тією мірою, якою вона зачіпає міжнародні відносини. Забезпечення такого становища вимагає визнання пріоритету міжнародного права як у зовнішній, так і у внутрішній політиці.

Підсумовуючи все вищевикладене, варто відзначити, що інтернаціоналізація життя народів і розвиток міжнародного співробітництва, що прогресує, є найважливішими факторами сучасності, які зумовлюють процес активізації розвитку взаємодії та взаємозв'язку міжнародного й конституційного права. Тому проблема співвідношення міжнародного й конституційного права і, як наслідок цього, розвитку процесів інтернаціоналізації конституційного права держав є однією з центральних у теорії сучасного міжнародного права. Корені розвитку цього процесу йдуть у глибоку давнину, і тривалий час взаємодія та взаємозв'язок двох систем права розвивалися під сильним впливом внутрішньодержавного права. Сьогодні тісна взаємодія та взаємозв'язок міжнародного й конституційного права розглядаються як важлива умова ефективності дії міжнародного права. Міжнародне право вимагає від держави досягнення кінцевого результату – повного виконання міжнародно-правових зобов'язань, а також добросовісного виконання цих зобов'язань.

Інтернаціоналізація означає зближення політичних і правових систем держав, поглиблення взаємодії та їх взаємного впливу. Перші процеси інтернаціоналізації почали свій розвиток ще в Стародавніх Греції й Римі. Важливу роль у процесі інтернаціоналізації державно-правових концепцій, принципів та інститутів у Західній Європі відіграла рецепція римського права. Отже, перші витoki процесів інтернаціоналізації з'явилися ще в давні часи.

На теперішній час важливими є єдність світового співтовариства, зміцнення взаємозалежності держав, які диктують необхідність того, щоб їхні соціально-економічні та політико-правові системи були сумісні і здатні взаємодіяти між собою й із глобальною системою загалом як її складові частини. Тому розвиток і функціонування процесів інтернаціоналізації конституційного права держав сьогодні є актуальними.

Творення нового світового порядку являє собою складний, багатовимірний процес, що розгортається на трьох основних рівнях – глобальному, регіональному та національному. Утім на цих рівнях спостерігаються різні темпи й ритми, що породжує гострі суперечності між учасниками міжнародного життя.

Великого значення набуває вдосконалення механізму втілення в практику зовнішньої політики держави в умовах глобалізації та процесів інтернаціоналізації тих принципів, які сприятимуть формуванню широкої міждержавної взаємодії інтересів людства й надійної системи миру, безпеки та міжнародного співробітництва [2, с. 125].

У 70–80 роки ХХ століття поняття інтернаціоналізації визначалося як об'єктивна тенденція суспільного розвитку, яка виражає процес єдності всіх націй, що зростає, на матеріально-технічній основі, яка в кінцевому підсумку має зумовити злиття всіх націй у єдиному

безнаціональному людстві [3, с. 32]. Подібна точка зору обґрунтовувалася не лише конкретно-історичними умовами формування концептуальних основ радянського вітчизняного суспільствознавства, що визнавало за ідеал тенденцію до ліквідації соціальних відмінностей, у тому числі національних, а й неготовністю юридичної науки теоретично обґрунтувати процеси інтернаціоналізації права.

На розвиток зарубіжної юридичної науки в цей період вивчення процесів інтернаціоналізації права вплинула парадигма модернізації, яка передбачала, зокрема, положення про ослаблення значення національного й етнічного факторів у міру розвитку науково-технічного та економічного прогресу. Деякі з цих підходів реалізовувалися й у радянському праві, яке формувало модель соціалістичного права для багатьох держав комуністичного розвитку під впливом ідей інтернаціоналізації [4, с. 312].

У 60-70-і роки ХХ століття, коли активні процеси інтернаціоналізації відбувалися майже на всіх континентах, у радянському суспільствознавстві почали формуватися колективні теоретичні концепції «соціалістичної інтеграції» та «єдиного комплексу соціалістичних держав», які були сформульовані на основі нового підходу до взаємозв'язків держав із соціалістичним ладом з урахуванням тривалих тенденцій науково-технічного прогресу [5, с. 200].

З початку 1990-х років у вітчизняній літературі спостерігається різке скорочення кількості робіт, безпосередньо присвячених проблемі інтернаціоналізації. Лише в окремих монографіях вона ставилася як предмет спеціального аналізу [5, с. 200]. Основною причиною різкого спаду активності в розробці цієї теми є загострення національних відносин. Домінуючі напрями їх сучасного розвитку витіснили на периферію наукових інтересів проблему інтернаціоналізації в загальноприйнятому її розумінні – як тенденції до зростання єдності національних спільностей і подолання національної ізоляції. У літературі ця проблема поступилася місцем питанням міжнаціональної напруженості й конфліктів, національної ідентифікації, національного самовизначення. Якщо ж вона порушується, то, як правило, в негативному аспекті та під час обговорення інших питань: розвитку національної культури, національної свідомості тощо. Інтернаціоналізація розглядається переважно як процес, протилежний збереженню національних особливостей у різних своїх виявах, а тому йде врозрід із національним розвитком і самостійністю тих чи інших спільнот [6, с. 3].

Так, аналізуючи суперечності у сфері національних відносин, Е. Баграмов виділяє такі: «... у сфері політики – суперечність між інтернаціоналізацією, зближенням народів і їхньою прихильністю до етнічної території; в економіці – суперечність між тенденцією до інтернаціоналізації, до розвитку інтеграційних зв'язків; у сфері духовного життя – суперечність між підвищенням національної самосвідомості й поглибленням інтернаціоналізації» [7, с. 40].

Отже, сама інтернаціоналізація розглядається як така, що існує разом із національним розвитком, поряд із розвитком національної самосвідомості й національним відокремленням. Якщо у вітчизняній літературі проблема інтернаціоналізації практично перестала обговорюватися (виняток становлять публікації з проблем сучасного світового економічного розвитку), то в зарубіжній вона продовжує залишатися досить актуальною науковою темою. Тут можна виділити два основні напрями у змістовій інтерпретації феномена інтернаціоналізації. У рамках першого він асоціюється з розширенням сфери дії тих чи інших явищ, як правило, до масштабів світового співтовариства, тому розглядається в безпосередньому зв'язку з процесом глобалізації. У цьому контексті обговорюється інтернаціоналізація виробництва, капіталу, економіки [8], управління [9], засобів масової інформації [10], добробуту, культури, безпеки [11] тощо. Інтернаціоналізація в цьому випадку розуміється як своєрідна форма «усуспільнення» тих чи інших явищ.

Інший напрям зарубіжних досліджень представлено роботами, в яких аналізується зв'язок проблеми інтернаціоналізації з поняттями нації, націоналізму, етнічної спільності, етнічної групи [12], міжетнічної взаємодії й конфлікту [13], виділяються різні форми

інтернаціоналізації як альтернативи репрезентації міжнародного співтовариства як системи держав [14] тощо.

Отже, завдяки процесам інтернаціоналізації зроблені позитивні кроки щодо розробки нового законодавства, здатного забезпечити кардинальні зміни в конституційному та суспільному ладі.

Отже, варто відзначити такі найважливіші особливості конституційної модернізації національної правоохоронної системи, що є безпосереднім наслідком впливу сучасних процесів інтернаціоналізації конституційного права в межах уніфікованого європейського правового простору: а) конституційна модернізація правоохоронної системи не може стосуватися лише окремого її елемента, а повинна комплексно та взаємопов'язано охоплювати всю сукупність інститутів забезпечення правового порядку в суспільстві; б) метою конституційної модернізації правоохоронної системи є покращення іманентних якостей такої системи, тобто тих її характеристик, що притаманні їй *ipso facto*, виходячи з правоохоронної функції держави як такої; в) основним завданням будь-яких удосконалень і перетворень правоохоронної системи держави в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції є вдосконалення конституційно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина як найвищої соціальної цінності, притаманної європейській правовій свідомості та правовій культурі, втілених у відповідних інституціональних стандартах організації й діяльності правоохоронних органів; г) конституційна модернізація правоохоронної системи ґрунтується на універсальних і регіональних інституціональних стандартах, загальноновизнаних серед демократичних держав, основним принципом функціонування яких є принцип верховенства права; д) конституційна модернізація правоохоронної системи є складовим елементом конституційного розвитку суспільства загалом, а тому має враховувати та втілювати загальні тенденції й ціннісні орієнтири, що становлять фундамент комплексної конституційної реформи, тобто вдосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, зокрема прокуратури, не може відбуватися й бути ефективним поза або всупереч загальним конституційним перетворенням у рамках національної правової системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : [учебник для студентов юридических факультетов и вузов] / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
2. Лозовицький О. Інтернаціоналізація та глобалізація як головні тенденції етнонаціонального розвитку / О. Лозовицький // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2011. – Вип. 6. – С. 123-128.
3. Копылов И.Я. Интернационализация: сущность, тенденции, перспективы / И.Я. Копылов. – Минск : Беларусь, 1977. – 205 с.
4. Назаров Б.Л. Социалистическое право в системе социальных связей: развитие взглядов на основные внутренние и внешние связи социалистического права / Б.Л. Назаров. – М. : Наука, 1976. – 341 с.
5. Попков Ю.В. Процессы интернационализации на современном этапе: теоретико-методологический анализ / Ю.В. Попков. – Новосибирск : Наука, 1990. – 221 с.
6. Попков Ю.В. Интернационализация: новый взгляд на старую проблему / Ю.В. Попков // Гуманитарные науки в Сибири. – 2000. – № 1. – С. 2-3.
7. Баграмов Э. Национальная политика и современность / Э. Баграмов // Народный депутат. – 1990. – № 1. – С. 36-42.
8. Berberoglu B. The internationalization of capital and its impact on labor on a world scale / B. Berberoglu // Intern. rev. of mod. sociology. – Dekald, 1990. – Vol. 20. – № 2. – P. 28-36.

9. Derr C.B. Internationalizing managers: Speeding up the process / C.B. Derr // *Europ. management j.* – Oxford, 1993. – Vol. 11. – № 4. – P. 50-58.
10. Wilke J. Internationalisierung der Massenmedien: Auswirkungen auf die internationale Politik / J. Wilke // *Intern. Politik.* – Bonn, 1996. – J. 51. – № 11. – P. 46-58.
11. Zurn M. Jenseits der Staatlichkeit: Uder die Folgen der ungleichzeitigen Denationalisierung / M. Zurn // *Leviathan.* – Opladen, 1992. – Jg. 20. – H. 2-8.
12. Gellner E. Nations and Nationalism / E. Gellner. – Oxford, 1983. – 300 p.
13. Nash M. The cauldron of ethnicity in the modern world / M. Nash. – Chicago ; L. : Univ. of Chicago press, 1989. – 250 p.
14. Rosow S.J. The forms of internationalization: representation of Western culture on a global scale / S.J. Rosow // *Alternatives.* – Delhi-N.-Y., 1990. – Vol. 15. – № 3. – P. 12-18.

REFERENCES

1. Lukashuk, I.I. (2005), *Mezhdunarodnoe pravo. Obshchaya chast : uchebnik dlya studentov yuridicheskikh fakultetov i vuzov* [International law. General part : textbook for students of law faculties and universities], Volters Kluver, Moscow, Russia.
2. Lozovitskyi, O. (2011), “Internationalization and globalization as the main trends of ethno-national development ”, *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny*, iss. 6, pp. 123-128.
3. Kopylov, I.Ya. (1977), *Internatsionalizatsiya: sushchnost, tendentsii, perspektivy* [Internationalization: the essence, prospects], Minsk, Byelorussia.
4. Nazarov, B.L. (1976), *Sotsialisticheskoe pravo v sisteme sotsialnykh svyazey: razvitie vzglyadov na osnovnye vnutrennie i vneshnie svyazi sotsialisticheskogo prava* [Socialist Law in the system of social relations: development of views on the main internal and external relations of socialist rights], Nauka, Moscow, Russia.
5. Popkov, Yu.V. (1990), *Protsessy internatsionalizatsii na sovremennom etape: teoretiko-metodolohicheskii analiz* [Internationalization processes at the present stage: theoretical and methodological analysis], Nauka, Novosibirsk, Russia.
6. Popkov, Yu.V. (2000), “Internationalization: a new look at the old problem”, *Humanitarnye nauki v Sibiri*, no. 1, pp. 2-3.
7. Bahramov, E. (1990), “National politics and modernity”, *Narodnyi deputat*, no. 1, pp. 36-42.
8. Berberoglu, B. (1990), “The internationalization of capital and its impact on labour on a world scale”, *Intern. rev. of mod. sociology*, Dekald, Vol. 20, no. 2, pp. 28-36.
9. Derr, C.B. (1993), “Internationalizing managers: Speeding up the process”, *Europ. management j.*, Oxford, Vol. 11, no. 4, pp. 50-58.
10. Wilke, J. (1996), “Internationalisierung der Massenmedien: Auswirkungen auf die internationale Politik”, *Intern. Politik*, Bonn, J. 51, no. 11, pp. 46-58.
11. Zurn, M. (1992), “Jenseits der Staatlichkeit: Uder die Folgen der ungleichzeitigen Denationalisierung”, *Leviathan*, Opladen, Jg. 20, pp. 2-8.
12. Gellner, E. (1983), *Nations and Nationalism*, Oxford, 300 p.
13. Nash, M. (1989), *The cauldron of ethnicity in the modern world*, Univ. of Chicago press, 250 p.
14. Rosow, S.J. (1990), “The forms of internationalization: representation of Western culture on a global scale”, *Alternatives*, Delhi-N.-Y., Vol. 15, no. 3, pp. 12-18.